

Bos i Solé, Alexia (ed.) (2012). *Les fronteres del multilingüisme: una visió actual i pluridisciplinària sobre el multilingüisme en la societat contemporània*. Barcelona: UOC, 177 p.

Pere Comellas*

Entre els anys 2007 i 2009, la Càtedra de Multilingüisme Linguamón-UOC va organitzar a Barcelona una sèrie de conferències que ara la UOC ha aplegat en aquest llibre en versió catalana. De fet, tant la filmació de les conferències com els textos ja es podien trobar a la pàgina web de la Càtedra, de manera que no es tracta ben bé d'inèdits.

Tots els articles tracten d'una manera o d'una altra qüestions relacionades amb el multilingüisme, però ho fan des de perspectives tan diverses i amb objectius tan diferents que al capdavant el llibre esdevé un mosaic heterogeni que ens ajuda a albirar fins a quin punt es tracta d'un camp de recerca extens i multidisciplinari. Per dotar-lo d'una mica de coherència, s'ha dividit el llibre en quatre blocs que subratllen el gran tema comú i guien el lector, que és evidentment davant d'un d'aquests llibres que es pot començar a llegir per qualsevol banda.

El bloc I, intitulat «Multilingüisme i educació», s'inicia amb la conferència que Peter D. MacIntyre, de la Universitat de Cape Breton, especialista en psicologia de l'adquisició i l'ús de segones llengües, va fer el 27 de març de 2007 a Barcelona. MacIntyre explora la Voluntat de Comunicar (VdC) com a variable important tant a escala individual —en el procés d'adquisició d'una L2— com social —per les seves possibles conseqüències sociolingüístiques. L'autor explica els factors que conformen la piràmide de la VdC, factors distals i pròxims que conflueixen en la conducta del parlant en una situació comunicativa concreta en què té l'opció d'usar la L2. Potser el més interessant per al lector no especialista en adquisició de L2 sigui la perspectiva sociolingüística que l'autor adopta pel que fa a la VdC, que «pot ser l'instrument més crític per garantir la supervivència d'una llengua» (p. 25). En un article introductor no hi ha lloc, malauradament, per a una explicació més extensa de com reforçar la VdC, és a dir, la «presa de decisions individual» que pot ser determinant en la preservació, i per tant com contribuir amb aquesta via al reforç de les llengües amenaçades.

La segona i última aportació a aquest bloc educatiu és una conferència del professor de la Universitat del País Basc i especialista en motivació i actituds en l'aprenentatge de llengües David Lasagabaster, pronunciada el 2008. Lasagabaster explora, mitjançant els resultats de diferents estudis duts a terme al País Basc, diverses qüestions relacionades amb l'aprenentatge lingüístic a l'escola: l'inici de l'aprenentatge de la llengua estrangera (anglès, de fet) en edats primerenques; l'efectivitat dels programes de llengua estrangera vehicular, i les actituds dels estudiants de formació del professorat cap a les llengües de l'ensenyament. Especialment

*Pere Comellas, professor titular d'Estudis Gal·lescs i Portuguesos. Departament de Filologia Romànica.

Citació recomanada: COMELLAS, Pere «BOS i SOLÉ, Alexia (ed.) (2012). *Les fronteres del multilingüisme: una visió actual i pluridisciplinària sobre el multilingüisme en la societat contemporània*. Barcelona: UOC, 177 p.», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 60, 2013, p. 227-230, DOI: 10.2436/20.8030.02.47

interessant i controvertida és la qüestió de si cal generalitzar l'ús de l'anglès com a llengua vehicular, molt especialment després dels projectes de reforma proposats pel PP en diverses autonomies i fortament contestats per la sospita que de fet es tracta de minimitzar el paper del gallec i del català. Lasagabaster subratlla també la importància de posar més atenció en la dimensió afectiva pel que fa a l'aprenentatge de llengües, sobretot entre futurs professionals de l'ensenyament.

El segon bloc del llibre està dedicat al paper de les TIC en la gestió del multilingüisme. Mikel L. Forcada, del Departament de Llenguatges i Sistemes Informàtics de la Universitat d'Alacant, presenta la traducció automàtica de codi obert com una eina per al manteniment i la revitalització del que anomena «llengües menors». En opinió d'aquest autor, la tecnologia podria fer possible la creació de textos en llengües de baixa demografia a un cost assequible, destinats a àrees com l'ensenyament, els mitjans de comunicació, el dret o el comerç. Per aquesta via, la traducció automàtica pot tenir una influència positiva en l'estandardització i en la visibilitat de les llengües menors. Forcada presenta, en aquest marc, el cas d'Apertium, una plataforma de traducció automàtica de codi obert aplicada a la traducció català-occità. Apertium, pel seu caràcter modular, fa possible i fàcil aprofitar el motor de traducció i fins i tot el conjunt d'eines lingüístiques d'un determinat parell de llengües per a construir una nova eina per a un nou parell de llengües. De fet, l'any 2008 Forcada llista 12 parells de llengües ja desenvolupades per Apertium, i avui, al 2013, la web de la comunitat en llista 35. Un exemple excel·lent de com les comunitats lingüístiques minoritzades o «menors» poden donar-se suport mutu i actuar de manera col·laborativa.

Tanca aquest bloc tecnològic la conferència de Jeremy Evas, del *Welsh Language Board*, impartida també el 2008, tot i que el text inclou informacions posteriors a aquesta data, per la qual cosa suposem que l'autor el va actualitzar respecte de la conferència. Evas dóna algunes dades demolingüístiques del gal·lès i expressa la necessitat d'oferir el màxim de tecnologies de la informació en llengua gal·lesa amb l'objectiu implícit de contribuir a millorar-ne la percepció simbòlica i a rejuvenir-ne l'ús. La Junta de la Llengua Gal·lesa, un òrgan governamental encarregat de la revitalització, impulsa la presència del gal·lès en els productes tecnològics i vetlla perquè l'ús d'aquesta llengua no tingui un sobrecost per a l'usuari. A més, la introducció del gal·lès en els productes tecnològics suposa una empenta per a la planificació del corpus (normalització terminològica, etc.) i es retroalimenta, en el sentit que fa necessària la creació de noves eines: correctors ortogràfics i gramaticals, eines lexicogràfiques, traductors automàtics, tecnologia de la parla, etc. Ara bé, una cosa és posar un *software* a disposició i una altra que el públic en faci ús. Per això Evas explica les campanyes promocionals i pedagògiques que du a terme la Junta, i posa de manifest una necessitat que en l'entorn catalanoparlant sona estranya però que és molt important quan la llengua minoritzada és tan diferent de l'hegemònica: cal que tot el programari permeti canviar de llengua en qualsevol moment i de manera molt fàcil, ja que no només a les organitzacions i empreses, sinó també a les cases és molt comuna la presència de monolingües anglòfons.

El bloc III, «Multilingüisme i societat», també conté dos treballs amb un eix comú: la legitimitat. El primer, una conferència de la coneguda investigadora Kathryn Woolard, de la University of California San Diego, explora les dues principals ideologies (o discursos) que legitimen l'ús d'una llengua: l'anonimat —la llengua d'enlloc, la llengua de tots i de ningú— i l'autenticitat —la llengua situada, la pròpia, la identitària. Woolard mostra com tradicionalment les llengües expansives se serveixen de l'anonimat per «blanquejar» el capital lingüístic, desvincular-lo de la seva historicitat i esborrar-ne l'origen marcat i situat (en un territori, en una classe social), mentre que les minoritzades exploten l'autenticitat, n'accentuen la localització i el vincle amb una comunitat determinada. Tots dos discursos sorgirien, però, del mateix fonament filosòfic: el naturalisme lingüístic, la consideració que la llengua no és un element construït històricament sinó donat, natural, autònom, i que cal combatre els intents artificiosos —artificials— de moldejar-la. Així, el discurs anònim del castellà acusa la planificació lingüística dirigida a la revitalització de les llengües minoritzades d'imposició artificial i afirma en canvi que la pròpia expansió ha estat natural, espontània. I el discurs autèntic de les llengües minoritzades considera falsa, descaracteritzada, artificial també, una llengua que no assenyala ningú, que no és pròpia de ningú ni d'enlloc. Woolard proposa la superació del naturalisme lingüístic i en troba indicis en el català.

Ferdinand de Varennes, de la Universitat de Murdoch, a Austràlia, també tracta de la legitimitat, però des del dret. La seva conferència de 2009 assenyala els avenços en el reconeixement de la diversitat lingüística i del valor de les llengües en diversos documents jurídics internacionals, però alhora reconeix que en general (i en particular: ho exemplifica amb el *Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals* i amb la *Carta europea de les llengües regionals i minoritàries*) les declaracions recollides en aquests documents no són autèntics drets, ja que no es poden invocar directament davant dels tribunals. En canvi, Varennes subratlla la importància de les possibilitats d'interacció entre la legislació sobre drets humans i els drets lingüístics: en diversos exemples mostra com s'ha pogut exercir un dret lingüístic sobre la base d'una disposició legal de protecció d'un dret humà com la llibertat d'expressió, la igualtat o la no-discriminació. De manera que els drets lingüístics poden rebre la legitimitat jurídica invocats en la condició de drets humans.

L'últim bloc, dedicat a l'economia, conté tres treballs. El primer, una conferència de Stephen Hagen del 2007, explica els resultats de diferents estudis —particularment de l'estudi ELAN sobre l'efecte de la manca de competències lingüístiques de les PIME exportadores en l'economia europea— segons els quals les empreses perden volum de negoci per culpa d'una baixa capacitat multilingüe. Aquest efecte és particularment greu a Espanya, on un 19% de les PIME estudiades perdien contractes i facturació per falta de competències lingüístiques, el percentatge més alt d'Europa. Els estudis també mostren la importància que donen les empreses a les capacitats lingüístiques a l'hora de seleccionar personal, i el valor afegit que suposa per als professionals el domini de diverses llengües. Tot això sembla molt esperançador, si aprecies la diversitat lingüística. Però no ho és gaire. De fet, segons es desprén de l'article de Hagen, els negocis no són gaire amics de la diversitat, malgrat les aparences inicials. Per exemple, percentatges alts dels responsables de selecció de personal europeus i llatinoamericans van respondre en una enquesta que era més important que un executiu fos bilingüe que no pas que tingués un MBA, però no pas a Nord-Amèrica. És a dir: el que volen a selecció de personal és que els executius francesos, alemanys o italians parlin anglès. D'altra banda, quan els estudis mostren que les empreses més proactives en qüestions lingüístiques són més productives (com en el cas d'un estudi a Anglaterra, és a dir, on l'anglès no era la qüestió), es pot veure que les llengües que es perceben com a necessàries per a fer calés són sempre les mateixes: a banda de l'anglès —omnipresent—, l'alemany, l'espanyol, el francès, el rus, l'italià, el xinès, l'àrab. Per això no podem estar d'acord amb una de les darreres afirmacions de l'autor a les conclusions: «el futur és brillant».

El segon treball, de Monica Heller, coneguda experta en ideologies lingüístiques, de la Universitat de Toronto, és una conferència de juliol de 2008 que planteja una qüestió relacionada amb l'economia i les identitats lingüístiques prou delicada: com fer front a determinats canvis que la globalització produeix en la vida de les comunitats lingüístiques, canvis que per força alteren també el sentit i la funció social de la llengua i de la identitat? Heller presenta el cas del Canadà i ho exemplifica amb una comunitat francòfona d'Ontario. En pocs anys, l'economia d'aquesta regió ha passat d'un model industrial a un de serveis, particularment encarat al turisme. I alhora l'enfocament fonamentalment de drets polítics respecte de la identitat s'ha desviat cap a la llengua com a recurs tant per al sector de la informació com per al turístic (com un tret d'autenticitat). L'organització d'un festival musical reivindicatiu però que fàcilment deriva cap a la folclorització per tal d'atreure «clients» posa de manifest els perills i desafiaments d'aquesta deriva per a la preservació de les cultures i les llengües.

El darrer capítol del llibre conté la conferència que David Laitin, expert polítològ de la Universitat de Stanford, va fer el maig de 2009 sobre un aspecte molt controvertit quant a llengües i economia: la relació entre multilingüisme i riquesa, o més ben dit, pobresa. És una conferència al meu entendre molt descoratjadora per a qui aprecia la diversitat lingüística, o per a qui no té cap més remei que apreciar-la si no vol que l'esborrin del mapa. Laitin comença revelant una perspectiva poc tranquil·litzadora: es pregunta per què una gent com els catalans, «persones calculadores que creaven una dansa urbana per poder controlar els seus diners en tot moment» (163), s'entosudeix a encetar un procés de revitalització del català que té un cost i que sembla ben inútil, ja que «després de la normalització, la gent no podia parlar amb ningú més amb qui no hagués pogut parlar abans» (163). Què explica aquest fervent nacionalisme lingüístic? D'entrada no és fàcil d'explicar, ja que segons el joc del punt crític lingüístic (un model d'anàlisi basat en la teoria de jocs), «en tots els casos el més raonable seria que les persones que estudien en català anessin a una escola en espanyol perquè el valor

seria més gran» (166). I doncs què ens porta a actuar de manera poc raonable? Tres factors esmenta Laitin: el clima polític del postfranquisme, que identificava democràcia amb pluralisme, també lingüístic; el fet que per als catalans el nacionalisme lingüístic sigui un luxe que ens podem permetre («es comprén el plaer de ser nacionalista [...] només en la mesura que, si es té [*sic*] diners, es pugui enviar els fills a Oxford o on sigui perquè puguin participar en el mercat laboral internacional» (167), i finalment la «tasca dels vigilants lingüístics» (167) en un entorn en què l'ús del castellà en públic estaria mal vist i on s'exerciria pressió social directa per imposar l'ús del català. Exemples de vigilància lingüística: quan vivia a Barcelona, Laitin diu haver presenciat més d'una vegada («era habitual»), com en els autobusos, quan el conductor «contestava en espanyol a una persona que havia entrat i li havia fet una pregunta en català algun passatger increpés el conductor dient: “Has de contestar en català”, humiliant la gent per no respondre en català» (167). Tot això impulsava els catalans, tant si tenien el català com a llengua inicial com no, a creure que ben aviat s'arribaria al punt crític a partir del qual seria més beneficiós optar pel català, i que per tant, tot i que això tenia un preu, valia la pena pagar-lo.

Però per què diu Laitin que la normalització havia de tenir un preu? No es refereix al pressupost de Política Lingüística ni al de TV3. Es refereix al fet que, com més alt és l'algorisme anomenat ELF (Ethno Linguistic Fractionalization) en un estat, més probable és que sigui pobre. L'ELF mesura la probabilitat que si es trien a l'atzar dues persones d'un mateix estat, tinguin una llengua inicial diferent. En una escala de 0 (cap probabilitat: estat monolingüe) a 1 (totes les probabilitats: tantes llengües com persones), el tercil d'estats més pròxim a zero (<0,227) té un PIB per càpita de mitjana més de tres vegades més alt que el tercil d'estats més pròxim a 1 (>0,589). Suposar que la normalització tindria un cost era raonable perquè la diversitat correlaciona amb la pobresa. Poca broma. Ara bé, Laitin afirma que, amb les dades a la mà, ha hagut de revisar aquesta suposició. Per començar, els estats amb un ELF més pròxim a 0 són Bielorússia i Corea del Nord. No neden en l'abundància. I el penúltim més pròxim a 1 és Singapur. Per PIB per càpita no quedarem. Després, tot i que s'ha dit sovint que l'estat estructurat i de llarga tradició és un factor clau tant d'homogeneïtzació lingüística com de riquesa, resulta que el factor estatal (la comparació entre països amb un estat molt estructurat i de llarga tradició i els que ell anomena sense estat, és a dir, amb estats de creació recent i sense tradició) no correlaciona amb la diversitat lingüística (i sí que hi correlaciona la latitud, l'altitud i el període de vegetació!). Tanmateix, diversòfils, no cantem victòria: sí que hi ha correlació positiva entre PIB i percentatge de parlants de la llengua dominant, sensiblement més baix en les societats sense estat on a més les llengües parlades per menys d'un 5% de la població són viables. En canvi, en les societats estatals «el nombre de llengües parlades per menys del 5% de la població tendeix a desaparèixer, i això està relacionat amb un major PIB *per capita*» (176). Pobre aranès. I amb tot, la conclusió final pel que fa al català qüestiona la tendència: «es pot dir que l'atorgament d'autonomia regional a grups regionals petits en estats altament institucionalitzats sembla tenir [...] beneficis macroeconòmics, cosa que afebleix la suposició que he esmentat anteriorment en relació amb el joc del punt crític» (177). Podríem deduir que, si en comptes de donar autonomia es modifiquen les fronteres estatals, certs territoris veuran caure en picat el seu ELF: Espanya, per exemple, si es desfà dels territoris on es parlen altres llengües. Contribuirà això a fer-los més rics? En tot cas, amb amics com el professor Laitin, no ens calen enemics.

Les fronteres del multilingüisme és un llibre heterogeni i no vol ser altra cosa. Valia la pena recollir unes aportacions en general valuoses. Llàstima que s'ha fet amb una edició força deficient. Al costat de capítols impecables n'hi ha altres amb clars errors de tota mena (els més exagerats, els de Monica Heller i Kathryn Woolard), de manera que sembla que s'hagin aplegat tal com els diversos autors i traductors (que no s'esmenten) els van lliurar. Potser aquesta manca de cura també expliqui el subtítol: *una visió actual i pluridisciplinària (sic) sobre el multilingüisme en la societat contemporània*.